

УДК 35.073.5/369.022:355/

С.П. ПАСІКА, канд. юрид. наук, Військовий інститут Київського національного університету імені Траса Шевченка

ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, соціальне забезпечення, військовослужбовці

До адміністративно-правового регулювання соціального забезпечення входять три основні групи суспільних відносин: майнові, управлінські, охоронні. Але все ж головне місце відводиться майновим відносинам, тобто таким, які пов'язані з наданням фізичним особам різних видів забезпечення. Основною складовою відносин, що становлять предмет права соціального забезпечення, є пенсійні відносини та відносини із забезпечення допомогою. Крім того, процедурні відносини, які визначають порядок надання різних видів забезпечення. До відносин із соціального забезпечення належать і тісно з ними пов'язані відносини щодо здійснення соціального страхування, формування і використання Пенсійного фонду і фондів соціального страхування, медичне й санаторно-курортне лікування, надання пільг ветеранам війни і праці. Безумовно, що всі перераховані компоненти повинні враховуватися при визначенні предмета права соціального забезпечення. Це й становитиме предмет права соціального забезпечення.

Питання адміністративно-правового регулювання соціального забезпечення досліджувались у працях О.Ю. Синявської, П.Д. Пилипенко, К.Ю. Мельника, І.М. Сироти, І.Л. Бородіна, І.М. Коропатніка та інших видатних вчених. Також необхідно підкреслити

вагомий внесок у дослідження питань правового статусу В. Пашинського, П. Рабіновича, М. Артамонова, А. Колодія, А. Олійника та інших. Метою статті є визначення особливостей адміністративно-правового регулювання соціального забезпечення військовослужбовців, елементного складу правового статусу військовослужбовців, а також основні види їх соціального захисту.

Соціальне забезпечення виступає в декількох організаційно-правових формах і видах, що пов'язано зі специфікою забезпечення окремих категорій громадян: однією з форм соціального забезпечення, що витримала випробування часом, є страхування: обов'язкове державне пенсійне страхування, обов'язкове державне соціальне страхування працівників, страхування на випадок безробіття та в разі нещасного випадку чи професійного захворювання; соціальне забезпечення за рахунок прямих асигнувань з Державного бюджету; забезпечення за рахунок коштів соціальних фондів підприємств, благодійних організацій і приватних добровільних внесків громадян; утримання непрацездатних громадян у державних, комунальних та інших установах соціального призначення; адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, непрацездатним громадянам за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів; недержавне пенсійне забезпечення громадян.

Названі організаційно-правові форми соціального забезпечення доповнюють одна одну і становлять систему соціального захисту населення.

Соціальне забезпечення виражається у вигляді певних грошових сум або матеріальних і побутово-культурних благ та послуг, що надаються окремим категоріям громадян. Перелік видів забезпечення визначений Конституцією України. Грошові суми виплачуються, як правило, у вигляді пенсій та допомог [1, с.12].

Законодавство визначає такі соціальні послуги та пільги побутового характеру, як оплата житлово-комунальних послуг, проїзд на транспорті, санаторно-курортне, медичне обслуговування і лікування, професійна реабілі-

тація інвалідів, допомога сім'ям з дітьми, соціальні послуги ветеранам війни, військової служби, чорнобильцям. Усі види соціального забезпечення мають спільну мету – соціальний захист громадян у передбачених законом випадках.

Право соціального забезпечення має свою систему, під якою слід розуміти науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, що становлять самостійну галузь права. Визначення системи сучасного права соціального забезпечення України ускладнюється тим, що у жодному законодавчому акті вона не встановлена [1, с.13–15].

Відповідно до ч.1, 2 ст.1.2 «Закону України про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами [2].

Поняття «правовий статус» і «правове положення особистості» є рівнозначними. В юридичній літературі під правовим статусом особи, у найбільш широкому значенні слова, розуміється юридично закріплене положення особи в суспільстві [3, с.48]. Правовий статус є сукупністю прав і свобод, обов'язків і відповідальності особи, які визнані і гарантуються державою. Він оформляє та юридично закріплює історично обумовлене місце різних соціальних груп, у тому числі військовослужбовців, у суспільстві. Так В.Й. Пашинський вважає, що «правовий статус» – це складна збірна категорія, що відбиває весь комплекс зв'язків людини із суспільством, державою, колективом, оточуючими людьми [4, с.8].

На думку А. Колодія та А. Олійника етимологічно поняття правового статусу означає правове становище чи положення соціального суб'єкта в суспільстві та державі. Для нас це означає характеристику певного становища індивіда в суспільстві та державі. Воно може бути різним, регулюватися різними правовими нормами та мати різні характерні ознаки.

Розрізняють такі види правового статусу: загальний, або конституційний; спеціальний, або родовий; індивідуальний.

Слід враховувати необхідність включення до структури правового статусу юридичних гарантій як чинника, що забезпечує його реальність і викликає зацікавленість кожної особи в реалізації прав і законних інтересів, виконанні юридичних обов'язків, та їх захисту. Отже, можна сказати, що поняття правового статусу особи складається із сукупності прав, законних інтересів та обов'язків особи, гарантії їх здійснення і захисту, а також місця особи в соціальній системі суспільства [5, с.131, 132].

Одні вчені вважають, що конституційно-правовий статус людини і громадянина – це визначені Конституцією України та іншими правовими актами конституційного права місце, положення і роль людини та громадянина у суспільстві й державі [6, с.125]. П. Рабінювич вважає, що конституційно-правовий статус людини і громадянина відображає закріплене в основному законі держави (її конституції) становище людини і громадянина в суспільстві і державі [7, с.79].

На думку Н. Шукліної, під конституційно-правовим людиною і громадянином слід розуміти встановлену Конституцією та іншими законами систему юридичних параметрів, яка визначає фактичне становище людини і громадянина у суспільстві на конкретному етапі суспільно-політичного розвитку держави [8, с.94].

Правовий статус – це визнана конституцією або законами сукупність вихідних, невідчужуваних прав і обов'язків людини, а також повноважень державних органів і посадових осіб, що безпосередньо закріплюються за тими або іншими суб'єктами права [9, с.241]. Поняття «правовий статус особи» має узагальнений, універсальний характер і об'єднує в собі різні правові статуси громадянина, іноземця, особи без громадянства, біженця. Правовий статус особи – це складний комплексний конституційно-правовий інститут, основною складовою якого є основні права, свободи і обов'язки громадянина [10, с.151].

Певні особливості має конституційно-правовий статус військовослужбовців. Військовослужбовці також є суб'єктом регулювання системи соціального забезпечення населення, так як вони є громадянами України, але вони мають особливий правовий статус, який характеризується додатковими правами, гарантіями особам, що перебувають на військовій службі, запровадженням деяких обмежень та покладенням на них додаткових обов'язків.

На підтвердження своєї позиції, хочемо зазначити, що військовослужбовці є особливими суб'єктами права соціального забезпечення, оскільки здобуття ними права на соціальне забезпечення залежить від наявності в них особливого правового статусу. Також існує ціла низка особливостей адміністративно-правового регулювання соціального забезпечення цієї категорії громадян. Їх виникнення пов'язане з наявністю основного юридичного факту – проходження військової служби в Збройних Силах України.

Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі (затверджене Постановою Верховної Ради України від 25.06.1995 р.) відносить до військовослужбовців солдатів, матросів, сержантів, старшин строкової військової служби і тих, хто проходить військову службу за контрактом, курсантів (слухачів) військово-навчальних закладів, жінок, які проходять військову службу за контрактом на посадах солдатів і матросів, сержантів і старшин, прапорщиків і мічманів та осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів Збройних Сил України, Прикордонних військ, військ Цивільної оборони України, Управління державної охорони України та інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України, Служби безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, а також призваних на збори військовозобов'язаних [11]. Водночас Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» в ч.9 ст.1 визначає, що «військовослужбовці – особи, які проходять військову служ-

бу», і далі в ч.1 ст.2 Закону визначено, що «військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни» [12].

На думку В. Пашинського, військовослужбовець – це громадянин України, який проходить військову службу, що є державною службою особливого характеру, в одному із військових формувань України, яке створене відповідно до чинного законодавства України для здійснення оборони держави [4, с.6].

М. Артамонов у своєму дисертаційному дослідженні дійшов висновку про існування спеціального правового статусу військовослужбовців, визначивши його структуру: загальну (щодо правового статусу громадянина взагалі), спеціальну (сукупність загальних військово-службових прав і обов'язків), особливу (комплекс специфічних рис, що характеризують правове положення відповідних категорій військовослужбовців) і, нарешті, одноосібну, що включає в себе особливості правового положення конкретного військово-службовця [13, с.14, 15].

Спеціальний правовий статус суб'єктів права соціального забезпечення потребує його обов'язкового підтвердження для реалізації прав, які складають зміст цього статусу [14, с.172]. Способом підтвердження для військовослужбовців є військовий квиток, посвідчення офіцера (генерала) тощо. Правовий статус військовослужбовця як суб'єкта права соціального забезпечення визначається перш за все Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», де зазначено, що військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації [2], які не можуть бути скасовані чи призупинені без їх рівноцінної заміни.

Серед учених немає єдиного підходу до визначення структури та елементів правового статусу. На думку одних авторів, до елементів правового статусу належать: громадянство;

загальні принципи статусу особи; основні права, свободи і обов'язки [6, с.175]. Інші до елементів правового статусу відносять: правові норми, які закріплюють статус; правосуб'єктність; основні права і обов'язки; законні інтереси; громадянство; юридичну відповідальність; правові принципи; правовідносини загального (статусного) типу [15, с.237].

П. Рабінович вважає, що структуру конституційно-правового статусу людини складають такі елементи: правосуб'єктність людини; його принципи; права і свободи людини і громадянина та гарантії їх реалізації (центральною елементом цього статусу); обов'язки людини та гарантії їх виконання. Крім того, на його думку, конституційно-правовий статус громадянина включає також певний зв'язок між людиною і державою, із якого випливають додаткові права, свободи й обов'язки та їх гарантії [16, с.79].

На думку А. Колодія та А. Олійника, найбільш повною є структура правового статусу, що складається з таких елементів: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність, юридична відповідальність [17, с.133]. О.Ф. Скакун вважає, що структура правового статусу особи може бути представлена у вигляді таких елементів: правосуб'єктність; права; свободи; обов'язки; відповідальність [8, с.412]. За Ю. Мігачовим, в структуру правового статусу військовослужбовців входять такі елементи: 1) правові норми, що встановлюють даний статус; 2) правосуб'єктність; 3) права й обов'язки; 4) громадянство; 5) юридична відповідальність; 6) правові принципи; 7) правові відносини загального (статусного) типу [18, с.34].

На думку Ю. Тодики, до структури конституційно-правового статусу особи, як інтегрованого поняття, входять: а) правові норми, які визначають статус (йдеться про норми конституційного та іншого законодавства); б) основні права, свободи, законні інтереси і обов'язки; в) правосуб'єктність, включаючи дієздатність і

правоздатність; г) правові принципи; д) громадянство; е) гарантії прав і свобод; ж) юридична відповідальність; з) правовідносини загального (статусного) типу [19, с.153].

Деякі автори до елементів правового статусу включають правовий обов'язок, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм, справедливість. Інші автори заперечують проти включення в правовий статус юридичних норм і правовідносин [14, с.240].

Правовий статус військовослужбовців – це сукупність гарантованих Конституцією та законами України прав, свобод, обов'язків та відповідальності військовослужбовців. Вони залежить від багатьох факторів чи обставин, з яких можна виокремити два головні:

Військовослужбовець є громадянином своєї держави, отже він має загальний правовий статус особи та громадянина, що включає загальні права та обов'язки, котрі належать всім громадянам. У статті 18 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України зазначено, що військовослужбовці мають всю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України.

Особливості військової служби та специфіка службових обов'язків: певні обмеження деяких основних прав та свобод (свобода пересування, вибір місця проживання, участь у діяльності політичних партій, страйках, демонстраціях, заняття підприємництвом тощо); необхідність неухильного виконання наказів в будь-яких умовах; детальна регламентація службової діяльності та побуту; наявність підвищеного ризику для здоров'я та життя.

Особливостями правового статусу військовослужбовців є: особливі права й обов'язки встановлюються спеціальними актами законодавства, військовими статутами, наказами, порадами, настановами, інструкціями; обмеження політичної діяльності (заборона участі в страйках, участь у політичних партіях); обмеження свободи пересування (ст.17 Закону України «Про Збройні Сили України» ст.216 Статуту внутрішньої служби); залежність правового статусу від посади і військового звання; заборона займатися підприємницькою діяльністю; суб'єктивне право на

пільги; особливий порядок притягнення до адміністративної і матеріальної відповідальності; військовослужбовці виступають у якості спеціального суб'єкта у складі військових злочинів. Права та обов'язки військовослужбовців поділяється на посадові (функціональні), спеціальні, загальні.

Посадові обов'язки – визначають обсяг та межі практичного виконання доручених військовому (відповідно до посади) функцій та завдань. Вони визначаються статутами, іншими законами, а також настановами, положеннями, інструкціями тощо. У зв'язку з цим військовослужбовець наділяється певними посадовими правами (наприклад, право начальника віддавати накази), які мають забезпечувальний характер, а їх обсяг повинен створити належні умови для виконання обов'язків.

Спеціальні обов'язки виходять за межі щоденних посадових обов'язків. Такі обов'язки виконують військовослужбовці, які знаходяться на бойовому чергуванні (бойовій службі), у добовому наряді, несуть гарнізонну чи вартову службу. Загальні обов'язки властиві військовослужбовцям незалежно від посад, а також права, пов'язані з проходженням служби. Права військовослужбовців, пов'язані з проходженням служби, повинні опосередковано забезпечити ефективність їхньої діяльності шляхом реалізації моральних та матеріальних стимулів. Під ними ще часто розуміють пільги.

Права військовослужбовців, пов'язані з проходженням служби, можна поділити на групи, пов'язані із: просуванням по службі; державним матеріальним забезпеченням, відпочинком; правом на захист; пільгами; заохоченням. Право на правову допомогу включає в себе й право на правовий захист. На нашу думку правовий захист – це діяльність органів державної влади, спрямована на забезпечення реалізації цією категорією громадян своїх політичних, соціально-економічних та особистих прав і свобод, користування матеріальними та духовними благами чи адекватної компенсації їх законного обмеження.

Відповідно до ст.3 Конституції України найвищою соціальною цінністю в Україні ви-

знаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – є головним обов'язком держави. Громадяни України мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Військовослужбовці, тобто громадяни України, які проходять військову службу відповідно до закону, мають всю повноту конституційних (політичних, соціально-економічних, культурних, релігійних та особистих) прав. Водночас військовослужбовці, враховуючи особливості їх служби, повинні погодитися з певними обмеженнями своїх основних прав та свобод, зокрема таких, як свобода пересування, вибір місця проживання, участь у діяльності політичних партій, страйках та демонстраціях, заняття підприємництвом.

Пільги військовослужбовцям – особливі права, переваги та привілеї, що надаються на підставі чинного законодавства громадянам, які відбувають військову службу, з метою соціального захисту, компенсації певних обмежень їх прав та свобод, пов'язаних з перебуванням на військовій службі, та стимулювання зацікавленості у її проходженні. Пільги надаються у галузі: оподаткування та деяких обов'язкових платежів; житлові пільги; охорони здоров'я та освіти; перевезення та поштові відправлення; страхування; грошової допомоги.

Виходячи з позиції дослідників, ми дозволимо собі узагальнити основні системи правового статусу військовослужбовців: загальна; спеціальна; особлива. Ми вважаємо, що позиція Артамонова знаходить підтвердження у системі сучасного соціального забезпечення. Загальні положення прописані у Конституції України, Законі України «Про Збройні Сили України» – військовослужбовці є громадянами з усіма правами і обов'язками. Спеціальна військова служба – особливий вид державної служби, і військовослужбовцям належать компенсації (гарантії) – пільги. Особлива – особливі умови служби – ЗСУ, СБУ, ВВ МВС тощо.

На нашу думку, поняття «правовий статус військовослужбовців» можна виділити як су-

купність різних прав, обов'язків і відповідальності, закріплених нормами всіх галузей права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : навч.-методичний посібник / І. С. Ярошенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 96 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і деяких інших осіб» : від 03.11.2006 р., № 328-V // ВВР України. – 2006. – № 51. – Ст. 519.
3. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1987. – 295 с.
4. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.02 «Конституційне право» / В. Й. Пашинський. – К., 2007. – 22 с.
5. Козлова Е. И. Конституционное право России / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 608 с.
6. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України / затв. Законом України : від 24.03.1999 р., № 548-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=548-14&p=1305114385139013>.
7. Програма забезпечення житлом військовослужбовців, звільнених у запас або у відставку / затв. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми забезпечення житлом військовослужбовців, звільнених у запас або у відставку» : від 29.01.1999 р., № 114 // Народна армія. – 14.03.1999. – № 197. – С. 3.
8. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / Скакун О. Ф. – Х. : Консум, 2000. – 704 с.
9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права / прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН : від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042.
10. Тацій В. Я. Історія держави і права України : підручник : у 2-х т. / В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко. – Т. 1. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 656 с.
11. Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі / затв. Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі» : від 25.06.1995 р., № 243/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=243%2F95-%E2%F0>.
12. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» : від 25.03.1992 р., № 2232-XII // ВВР України. – 2006. – № 38. – Ст. 385.
13. Артамонов Н. В. Правовой статус советских военнослужащих и его обеспечение / Артамонов Н. В. – М. : Изд. Воен. ин-та, 1984. – 145 с.
14. Пилипенко П. Д. Право соціального забезпечення : підручник для студентів вищих навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Буряк, С. Д. Синчук та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. – 2-ге вид., перер. і доп. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 504 с.
15. Матузов Н. И. Теория государства и права : курс лекций / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристь, 2001. – 672 с.
16. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навчальний посібник / Рабінович П. М., Хавронюк М. І. – К. : Атіка, 2004. – 463 с.
17. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : навчальний посібник / Колодій А. М., Олійник А. Ю. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
18. Мигачев Ю. И. Конституционные права военнослужащих (сравнительное исследование законодательства РФ, США, Франции и

ФРГ): дис. ... кандидата юрид. наук / Мигачев Ю. И. – М., 1993. – 287 с
 19. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Тодыка Ю. Н., Тодыка О. Ю. – К. : ІнЮре, 2004. – 368 с.

Пасіка С. П. До питання адміністративно-правового регулювання соціального забезпечення військовослужбовців / С. П. Пасіка // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 734–740 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12pсrсzv.pdf>

Досліджено елементний склад правового статусу військовослужбовців, а також основні види соціального захисту, що застосовуються державою до громадян, які проходять службу у Збройних Силах України, та членів їх сімей.

Пасика С.П. К вопросу административно-правового регулирования социального обеспечения военнослужащих

Исследован элементный состав правового статуса военнослужащих, а также основные виды социальной защиты, что применяются государством к гражданам, которые проходят службу в Вооруженных Силах Украины, и членов их семей.

Pasika S.P. On The Administrative and Legal Regulation of Social Security of Servicemen

Elemental composition of the legal status of military personnel studied, as well as the main types of social protection that apply to citizens of the state who are serving in the armed forces and their families.